

## СПІВВІДНОШЕННЯ МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті здійснено дослідження стосовно визначення мети діяльності касаційного провадження у господарському судочинстві, проаналізовано співвідношення мети та завдань касаційного провадження, аргументовано, що під метою діяльності касаційної інстанції слід розуміти перевірку законності судових актів, шляхом здійснення юридичної оцінки та повноти визначених обставин справи для встановлення їх остаточності та забезпечення єдиного застосування матеріальних та процесуальних норм.

**Ключові слова:** *касаційне провадження, судовий акт, касація, касаційний перегляд, господарський суд.*

В статті проведено дослідження по определению цели деятельности кассационного производства в хозяйственном судопроизводстве, проанализировано соотношение целей и задач кассационного производства, аргументировано, что под целью деятельности кассационной инстанции следует понимать проверку законности судебных актов, путем осуществления юридической оценки и полноты определенных обстоятельств дела для установления их окончательности и обеспечения единого применения материальных и процессуальных норм.

**Ключевые слова:** *кассационное производство, судебный акт, касація, кассационный пересмотр, хозяйственный суд.*

The article presents research on defining the purpose of the appeal proceedings in the commercial justice system, analyzed the ratio of goals and objectives of the appeal proceedings, argued that under the order of cassation should be understood verify the legitimacy of judicial acts through legal assessment and completeness of certain circumstances for establishing their finality and to ensure uniform application of material and procedural norms.

**Key words:** *cassation proceedings, judicial act, appeal, cassation review, the Commercial Court.*

**Постановка проблеми.** Касаційне провадження виникло у результаті судово-правових реформ. У 2001 р. Господарський процесуальний кодекс України був доповнений розділом XII «Перегляд судових рішень у касаційному порядку», який визначав загальні положення перегляду судових актів у касаційної інстанції. Але в законодавчому порядку не були визначені мета та завдання касаційного перегляду. Тому дослідження цих питань є необхідним та актуальним.

**Метою статті** є дослідження та визначення мети та завдань касаційного провадження у господарському судочинстві, їх співвідношення, що представляється важливим як з точки зору теорії господарського судочинства, так і з точки зору судової практики.

Касаційне провадження досліджували Д.М. Притика, П.М. Тимченко, І.Г. Арсьонов, Р.А. Жилін, І.А. Балюк, Л.Ф. Лесницька, О.О. Борисова, І.В. Харламова, К.М. Біда та інші вчені. Але деякі аспекти стосовно мети та завдань касаційного провадження не були досліджені.

**Виклад основного матеріалу.** Мету судочинства не можна відривати від завдань, за допомогою яких вони досягаються. У той же час має бути визначено розуміння відмінностей між результатом процесуальної діяльності і зробленими для того зусиллями. Інакше в ряді багатьох загальних завдань неможливо встановити і з'ясувати головну цінність, що має певне значення для суспільства в цілому і окремо взятих суб'єктів господарських процесуальних відносин зокрема.

Непослідовність у розкритті співвідношення між метою і завданнями судочинства від розуміння того, що мета має явний пріоритет перед завданнями, повноваженнями і функціями до їх повного ототожнення має місце в роботі І.Г. Арсьонова [1, 54]. Загалом правильно, але недостатньо конкретно визначає співвідношення між метою і завданнями судочинства Р.А. Жилін, вказуючи на те, що завдання підпорядковане досягненню мети, тобто є засобом її досягнення [2, 7]. Мета судочинства і засіб її досягнення не можуть протиставлятися один одному, їх єдність і взаємообумовленість мають очевидний характер. Тому мета судочинства повинна досягатися встановленими засобами, а засоби необхідно підпорядкувати досягненню кінцевої мети. Дослідження завдань необхідне, оскільки інакше неможливо зрозуміти відмінності між метою і завданнями, ті реальні умови, при яких мету судочинства в діяльності касаційної інстанції можна визнати досягнутою.

За загальним правилом відмінність мети від завдань полягає в тому, що мета є кінцевим результатом, на досягнення якого направлена діяльність, а завдання визначають способи дії, прийоми, етапи на шляху до їх досягнення. Отже мету не можна ототожнювати із завданнями, але і підстави для їх співвідношення відсутні, інакше мета

може набути властивостей не лише віддаленої від реальності абстракції, але і схоластики стосовно судочинної діяльності. Завдання судочинства, що розглядаються у відриві від його мети, втрачають наочну визначеність і також перетворюються на порожню формальність, яка може спровокувати формалізм і в реальній діяльності зі здійснення правосуддя. ГПК не містить статті, яка б точно визначала завдання, що стоять перед господарським судочинством, проте завдання можна обґрунтувати виходячи зі змісту статей кодексу.

Перше завдання можна визначити із ст. 1 ГПК – це захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Це положення є універсальним, оскільки збігається з текстом Європейської конвенції про захист прав і основних свобод. Воно є достатнім і універсальним у зв'язку із сприйняттям Конституцією України європейського досвіду судочинства, для якого невластиве розмежування правового статусу фізичних і юридичних осіб (ст. 129 Конституції України).

Слід підкреслити, що з точки зору доктрини у першому завданні визначена підсумкова, кінцева і основна мета судочинства, на досягнення якої має бути направлена вся процесуальна діяльність, в тому числі, касаційної інстанції.

Друге завдання, полягає в забезпеченні доступності правосуддя у сфері господарської діяльності. Воно стосується діяльності суду не лише першої, але й касаційної інстанції. Доступність правосуддя у касаційній інстанції є особливо актуальною проблемою у зв'язку з тим, що це остання загальнодоступна судова інстанція; зі змісту міжнародних угод має бути реальною, а не формально-декларативною [3, 125]; неможлива без гарантованого розгляду всіх звернень адресованих суду. Суд касаційної інстанції, що є, як правило, останньою судовою інстанцією, повинен не лише адекватно розуміти свою відповідальність за постанову, що приймається, але й відмовитися від формального застосування закону, якщо формалізм може привести до спотворення правосуддя. Прикладом може слугувати незначне порушення строку подачі касаційної скарги, що є приводом для необхідності в обґрунтуванні поважного характеру причин, через які касаційна скарга не була надана у встановлений законом процесуальний строк. Зрозуміла цільова установка такого процесуального строку на дисципліноване відношення осіб, які беруть участь у справі, до здійснення процесуально значимих дій. Коли суд вимагає представлення безлічі доказів для обґрунтування вказаних у клопотанні про відновлення процесуального строку мотивів, а потім відмовляє у відновленні строку, посилаючись на їх недостатність [4, 8]. Доступність правосуддя у сфері господарської діяльності зі всією очевидністю відображає загальні умови, необхідні для досягнення основної мети судочинства та має ряд процесуальних і організаційних (судочинних) аспектів. До процесуальних належить можливість безперешкодно ініціювати судовий розгляд шляхом подання заяви (скарги) і сплати судового збору у встановленому розмірі, можливість використання будь-яких не заборонених законом способів судового захисту, можливість оскарження судових актів та ін.

Організаційний (судочинний) аспект доступності правосуддя включає всі елементи організації роботи суду, безперешкодного руху процесуальних документів за правилами, передбаченими не лише процесуальним законом, але і регламентом його діяльності. Сюди ж відноситься матеріально-технічне забезпечення судів і суддів, яке визначає можливості та умови їх діяльності з прийняття, фіксації, обліку документів, підготовки судових справ, виготовлення і розсилки судових актів, розгляду справ у залах судових засідань, веденню разом з протоколами судових засідань звукозапису тощо.

*Третє завдання полягає у справедливому судовому розгляді протягом встановленого законом строку. У ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод право на справедливий судовий розгляд називається разом з публічним розглядом справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [5, 566].*

Справедливий розгляд справи несумісний з будь-якою зацікавленістю в його результаті, передбачає безсторонність суду, а також завершення слухання справи в розумні строки. У касаційній інстанції, яка не є за функціями рядовою судовою інстанцією, повинно бути не лише забезпечений справедливий розгляд справи за касаційною скаргою, але і вивчені аргументи, які пов'язані з незабезпеченням умов для справедливого судового розгляду в суді першої або апеляційної інстанції.

Треба підкреслити, що справедливість, незалежність і безсторонність повинні характеризувати не лише правосуддя, але і його реалізацію тими, хто звертається за правосуддям. Справедливий публічний судовий розгляд у встановлений законом строк незалежним і неупередженим судом як третє завдання, поставлене перед системою господарських судів, містить у собі комплекс важливих умов для реалізації багатьох необхідних гарантій правосуддя. Справедливість судового розгляду досить багатоскладове поняття. Явно недостатнім виглядає однобоке визначення з приводу незалежності і безсторонності суду, незалежність суду може бути порушена і без якого-небудь втручання ззовні.

Судовий розгляд може бути розкритий у процесуальному, матеріально-правовому аспектах.

У процесуальному аспекті справедливий судовий розгляд передбачає забезпечення належного сповіщення осіб, які беруть участь у справі, про місце і час судового розгляду, без участі яких має місце заочне судочинство. Окрім сповіщення передумовою справедливого судового розгляду є надання можливості учасникам процесу підготуватися до судового розгляду, здійснення інших процесуальних дій. Потрібне дотримання багаточисельних вимог, які висуваються законодавцем до порядку прийняття і викладення мотивованого судового рішення (ухвали, постанови).

У матеріально-правовому аспекті справедливий судовий розгляд передбачає спрямованість зусиль суду на адекватне тлумачення норм матеріального права і вірну правову кваліфікацію спірних правовідносин. Умови справедливого судового розгляду в цьому випадку мають відношення не лише до кінцевого результату, але і до всіх стадій розвитку процесу, усіх циклів його розгортання у різних судових інстанціях [6, 10].

Результатом добросовісного розгляду справи є таке судове рішення, яке вносить повну ясність і стабільність до спірного правовідношення, встановлює дійсні права і обов'язки сторін. Перевірка законності такого судового акту судом касаційної інстанції не породжує сумнівів у необхідності його збереження.

Процесуальною гарантією прийняття справедливого судового акту є його мотивованість. Такою вона визнається в рекомендаціях Кабінету Міністрів Ради Європи з розгляду цивільних і торговельних справ.

Публічний порядок здійснення правосуддя свідчить про дотримання вимоги відкритості з більшості справ судового розгляду, що спричиняє необхідність зміни пропускну системи в судах, оскільки остання орієнтована лише на осіб, які беруть участь у справі, та їх представників.

Відповідно до ст. ст. 6, 10 Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод відкритість судового розгляду має на увазі прозорість судової діяльності в її процесуальному аспекті (інформування про майбутні судові процеси, доступність цих відомостей публіці, засобам масової інформації, відвертість судового рішення, що приймається, публікація відомостей про прийняті судові акти, доведення до публіки самих судових актів) [7].

Незалежність суду визначається з наступних критеріїв, рекомендованих Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція від 13 грудня 1985 року № 40/146):

- створення відособленої і самоурядової судової системи (судових систем);
- забезпечення компетентного кадрового складу судових органів, здатних вирішувати будь-які правові питання;
- наявність категоричної заборони з приводу здійснення судової діяльності іншими державними органами або їх втручання в цю діяльність;
- прийняття рішення неупередженим судом виключно на основі фактів і закону;
- припинення всіх спроб неправомірного впливу на суд, погроз, тиску, іншого прямого або непрямого втручання з якого б то не було боку і з яких би то не було причин;
- недопустимість суб'єктивного перегляду судових рішень, які набрали законної сили;
- здійснення судового розгляду відповідно до встановлених юридичних процедур;
- фінансова і організаційна незалежність судової влади [8, 87].

Незалежність суду визначає можливість функціонування судової влади без якого-небудь прямого або непрямого тиску на неї з боку інших владних структур. Проблема є очевидною і актуальною, оскільки у суді розглядаються істотні питання про права і обов'язки учасників господарського обігу, судові рішення має загальнообов'язкову силу.

Здійснення правосуддя неупередженим судом забезпечується вимогами законодавця, закріпленими в судочинних законах, а також процесуальним інститутом відводу судді. Підстави відводу судді базуються на прямій або непрякій зацікавленості у результаті справи, інших обставинах, які можуть викликати сумнів у суддівській безсторонності.

Аналіз змісту третього завдання, дозволяє прийти до висновку про його неоднорідний характер. З точки зору процесуальної доктрини воно включає установки на справедливий розгляд справи у встановлені процесуальним законом строки, а також передумови (загальні умови у вигляді незалежного і неупередженого суду) досягнення мети судочинства, яка стоїть перед судом касаційної інстанції. Названі різномірні компоненти об'єднані в одному завданні не випадково. Право на справедливий розгляд передбачає наявність незалежного і неупередженого судового органу і, крім того, включає ефективні засоби правового захисту права, які неможливі без дотримання процесуальних строків.

Четверте завдання скеровано на зміцнення законності і попередження правопорушень у сфері господарської діяльності. Зміцнення законності у сфері господарської діяльності як завдання судочинства вирішується господарськими судами із застосуванням процесуальних і організаційних засобів. Процесуальні засоби знаходять реалізацію у прийнятті законних і обґрунтованих судових актів.

Лише на перший погляд може здатися простим і очевидним завдання зміцнення законності шляхом прийняття судових рішень, постанов і ухвал. Насправді це завдання є надзвичайно складним. Касаційна інстанція повинна усунути виявлені істотні погрішності, на наявність яких посилаються заявники касаційних скарг, більш глибоко, аргументовано і точно викласти правове розуміння спірних відносин. Складнощі пояснюються тими прогалинами і протиріччями, які містяться у законодавстві, а також фактичними обставинами справи, залежно від яких встановлюється правова кваліфікація, остаточно вирішується питання про права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі.

Попередження правопорушень у сфері господарської діяльності є закономірним наслідком зміцнення законності. Якщо органи правосуддя одноманітно вирішують аналогічні спори при однакових обставинах справи, то і звернення до суду за наявності в руках учасників господарської діяльності інформаційних ресурсів для неправої сторони буде зайвим. У цьому випадку правосуддя буде характеризуватися у всіх судових інстанціях не лише одноманітністю, стабільністю судової практики, але і її передбаченістю.

Забезпечення режиму законності в діяльності судів є важливою, але не єдиною умовою попередження правопорушень. Окрім нього необхідний реальний судовий захист порушених або оспорюваних прав у розумні строки, які повинні бути спрямовані на оперативність вирішення справи. Нарешті, потрібна доступна для суддів та інших користувачів система відомостей щодо судової практики, що склалася, закономірностей її формування. Лише у цьому випадку учасники господарської діяльності заздалегідь, попереджувально будуть сповіщені про всі допущені ними помилки, зможуть адекватно їх оцінювати, приймати заходи до примирення

на досудових стадіях розвитку спірних правовідносин, будуть намагатися обійтися без включення витратного процесуального механізму судового розгляду або укласти мирову угоду при наявності мінімальних можливостей, розраховувши всі реальні економічні вигоди і переваги.

Судові помилки у тій або іншій кількості будуть завжди, оскільки професійна діяльність судді вимагає енциклопедичного обсягу правових знань стосовно різної складності фактичного складу, а страхівка від помилок відсутня [9, 52]. Тому питання ставиться не про ідеалізацію дійсності, а про реальне поліпшення судової діяльності. Сучасне розуміння законності пов'язане із строгим і неухильним втіленням у життя не будь-яких і всяких норм, а початків гуманістичного права, реалізація яких можлива лише тоді, коли звичною стане пошана особистості [10, 133]. Лише в цьому випадку з'явиться підстава для формування у суду репутації справжнього і ефективного правозахисника, наділеного необхідними повноваженнями, що не має в масштабах правозахисної діяльності рівних собі державних, міждержавних або суспільних структур.

З точки зору сучасної доктрини, підтриманої законодавцем, касаційний суд проводить, перш за все, перевірку законності оскарженого судового акту, тобто перевіряє правильність розгляду справи з правової точки зору.

П'яте завдання судочинства полягає у формуванні поважного ставлення до закону і суду. Формування поважного ставлення до закону і суду як чергове, завдання судочинства, пов'язано з зваженою оцінкою обставин справи і норм права, що підлягають застосуванню, і що не мають нічого загального з формальним, догматичним тлумаченням закону, а спрямовані на захист тих прав і законних інтересів. Прийняття судового акту кожною судовою інстанцією, включаючи касаційну, є підсумком її професійної діяльності. Досягненню результату в умовах змагального процесу значною мірою здатні сприяти професійні представники осіб, які беруть участь у справі.

**Висновок.** Таким чином, під метою касаційного інстанції слід розуміти перевірку законності судових актів, шляхом здійснення юридичної оцінки та повноти визначених обставин справи для встановлення їх остаточності та забезпечення єдиного застосування матеріальних та процесуальних норм. До мети касаційного судочинства за правовою традицією, що історично склалася, відноситься також встановлення єдиної практики тлумачення і застосування законодавства для нижчестоящих судових інстанцій і для учасників господарської діяльності. Стосовно діяльності касаційної інстанції названа мета здійснення правосуддя носить загальний характер і розкривається через встановлені Господарським процесуальним кодексом України завдання.

#### Список використаної літератури

1. Арсенов И.Г. Арбитражный процесс. Проблемы кассационного пересмотра. / И.Г. Арсенов. - М.: Изд-во «Норма», 2004. – С. 54.
2. Жилин Г.А. Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции / Г.А. Жилин. – М., 2000. – С. 7.
3. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.:ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.
4. Харламова И.В. Цели судопроизводства и условия их достижения арбитражным судом кассационной инстанции: автореф. дисс. канд. юрид. наук. 12.00.15 / Ирина Вячеславовна Харламова. – М., 2005. – С.8.
5. Европейский Суд по правам человека. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 2002. – С. 566.
6. Жилин Г.А. Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции. / Г.А. Жилин – М., 2000. – С. 10.
7. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 11.04.1950 р.: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. // Голос України від 10.01.2001. – № 3.
8. Иванова Е.А. Страсбург дело «Совтрансавто» против Украины / Е.А. Иванова. // Арбитражная практика. – 2003. – № 5. – С. 87-91.
9. Жилин Г.А. Целевые установки гражданского судопроизводства и проблема судебной ошибки / Г.А. Жилин. // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 52.
10. Алексеев С.С. Философия права. / С.С. Алексеев. – М., 1998. – С. 133.